

Duško Kečkemet

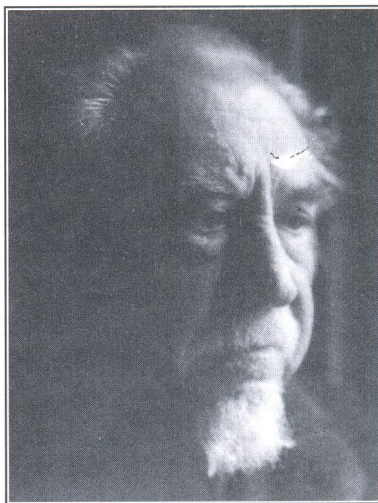
SPLITSKE I TROGIRSKE USPOMENE SLIKARA EMANUELA VIDOVIĆA

UDK: 82-94 : 929 Vidović, E.
Pregledni rad
Primljeno: 6. XI. 1996.

Duško Kečkemet
21404 Ložišća, HR
Luka, Bobovišća

Autor objavljuje zapise slikara Emanuela Vidovića o dojmovima o Splitu i Trogiru iz djetinjstva. Ti su dojmovi u slikarevoj starosti presudno utjecali na zadnju fazu njegova likovnog stvaralaštva.

Slikar Emanuel Vidović čitao mi je 1946.-1947. svoje zabilješke, sjećanja iz djetinjstva provedenog u Splitu i Trogiru. Zapise o Splitu i Trogiru čitao sam zatim u ostavštini njegova sina dr. Slavana Vidovića, koju sam sreo u Muzeju grada Splita, gdje se i sada nalazi (EV 8/I). U toj ostavštini, na žalost, nema drugih Vidovićevih zapisa što se odnose na boravak i slikanje u Veneciji, Chioggi, Milanu i Solinu, a nema ih ni u Vidovićevoj obitelji. Ta sam sjećanja također zapisao prema njegovu čitanju, ali objavljujem samo ona koja se odnose na Split i Trogir. I jednim i drugim koristio sam se u monografiji o Emanuelu Vidoviću, objavljenoj 1959. Tada mu je bilo neugodno da mi ih izravno dade na uvid zbog jezičnih nepravilnosti kojima su bile zapisivane.

Emanuel Vidović

Za ovo sam objavljivanje dotjerao samo očite gramatičke pogreške: padeže, redosljed riječi radi jasnoće smisla rečenice, osnovne interpunkcije i sl. Neke riječi nečitljive u zapisu razriješio sam prema smislu, stavivši ih u zagrade.

Temeljitu ni gramatičku ni stilsku korekturu nisam proveo, da bih zadržao Vidovićev lokalni i osobni jezik. Stoga sam ostavio riječi pisane ikavicom, koju on međutim nije dosljedno primjenjivao; također neke riječi u lokalnom iskrivljenom obliku; pogotovo lokalne i regionalne arhaične i tada u Splitu uobičajene izraze. Svoje sam dodatke pisao u zagradama. Autor je umjesto *ije* pisao *je*, umjesto *ja bih* pisao *je ja bi*, umjesto *đ* pisao *dj*, što sam ispravio.

U tekstu ima i nekoliko pogrešnih opisa, koje ipak namjerno nisam ispravio. Tako u splitskoj katedrali spominje renesansni (umjesto romanički) pulpit, u koru ikone (umjesto slike), a srednjovjekovnog autora crkvenih vratnica naziva Guvinom, kako se tada i u stručnoj literaturi navodilo (umjesto Buvinom).

Vidović je svoje zapise pisao ili krajem Drugoga svjetskog rata ili neposredno nakon njega, jer spominje vješanje crvene zastave na zvoniku Sv. Duje, u vrijeme talijanske okupacije, a meni ih je čitao koju godinu nakon rata.

U zabilješkama spominje slikanje u splitskim i trogirskim crkvama, a to je bilo u splitskima 1938.-1940., a u trogirskima 1940. godine; veli da interijere trogirskih crkava nije još izložio, a prvi interijer trogirske katedrale izložio je tek 1950. godine.

Emanuel Vidović (1870.-1953.) opisuje svoje dojmove iz Splita, u kojemu je živio, i iz Trogira, u kojemu je u strica "barba Santa" i tetke provodio ljetne i zimske praznike, a to je moglo biti otprilike oko 1875.-1885. godine. Opisuje dakle davno iščezli Split i Trogir, patrijarhalne male gradove, u kojima je građanski sloj brojio tek oko pet tisuća stanovnika, dok žitelji težačkih i ribarskih predgrađa nisu vidno sudjelovali u gradskom životu.

Općenita mediteranska tradicija, kao i pobožne navike u njegovoj mnogočlanoj obitelji, a pogotovo u onoj stričevoj u Trogiru, usmjerili su njegove česte posjete splitskim i trogirskim crkvama i općenito zbivanjima oko katedrala i ostalih crkava tih gradova.

Ti su Vidovićevi dojmovi iz djetinjstva bili presudni za njegovo stvaranje u starim godinama, pogotovo kada ih je pola stoljeća zatim oživio i osvježio ponovnim posjetima splitskim i trogirskim crkvama. Tada nastaju slike crkvenih interijera, zacijelo naljepše u cijelom njegovom plodnom i likovno bogatom stvaranju. U starosti osvježeni dojmovi iz djetinjstva, tako prisutni i jaki da osjeća potrebu da ih i zapisuje, utjecali su presudno na to plodno razdoblje njegova slikarstva.

Stoga su nam neposredni autobiografski zapisi Emanuela Vidovića, premda nisu pisani s namjerom da se objave, dragocjeni, kako za upoznavanje jednoga osebujnog, davno iščezlog ozračja Splita i Trogira od prije više od stotinu godina, tako i za bolje shvaćanje njegova slikarstva. U svojim zapisima on i sam izravno

povezuje dojmove iz djetinjstva koji mu naviru u starosti, s tadašnjim slikanjem interijera splitskih i trogirskih crkava.

Spomenimo da je stari slikar, nedugo pred smrt, kao osamdesetogodišnjak, sa zanosom slikao vedute Splita i Trogira, ali ne tada suvremenih, nego prema sjećanju iz mladih dana.

Na kraju sam, radi čitalaca koji nisu iz ove sredine, ali i radi onih mlađe generacije, dodao objašnjenje lokalnih i regionalnih izraza.

PRVI DOJMOVI IZ SPLITSKE KATEDRALE IZ NAJMLAĐIH DANA

Od samih ostataka zidina takozvane kafane Solitro na Peristilu prenio bih se uvijek u ono vrijeme kada su se u toj kafani morali sastajati stari Splićani u cilindrima i sa svojim čakulam ispod tende morali dati onu pravu karakteristiku provincijskog grada.

Prve i najdublje uspomene na katedralu ostaju one večernjih funkcija Velike Nedjelje (kada je katedrala) u onoj misterioznoj tami (sa svojim funkcijama) prvi put progovorila mojoj duši.

U to vrijeme već je zub vremena djelovao na stare kapitule, tako da je više puta koji komad pao, na strah samih vjernika.

Povrh ovih istrošenih kapitula okolo cijele crkve bio je drveni kor koji (je) za vrijeme velikih funkcija bio uvijek pun. Kor je bio tako tijesan da nonculo ne bi mogao proći (s) lemozinom - koja se sastojala od jedne vrećice položene na dugi štap - (pa bi) predao prvome, koji bi dao naprijed i tako (bi) lemozina išla od ruke do ruke.

Jednog dana crkva je bila zatvorena i velika armadura okolo zvonika se počela dizati, a na veliki dio plokate bila je podignuta velika drvena baraka, u kojoj su se morale raditi sve klesarske radnje. Kašnje se kroz cio dan čulo monotono klepetanje mlatova koje je odzvanjalo na velikim blokovima stijena.

Za gradnju zvonika i velikih kapitula dolazili bi veliki blokovi kamena iz Brača i preko obale, kroz Grote, bili bi smješteni u ovu baraku. Sretan sam bio kada bih se mogao provući kroz vrata ove barake da se približim Sfingi (ili Grongoni kako su je u Splitu zvali) koja je bila opkoljena gredama velike armature zvonika. Kako je Sfinga ovako zatvorena u ovim gredama dobivala osobitu rasvjetu, još više je dolazila do izražaja, a u meni pobuđivala jake dojmove, iako sam bio u najmlađim godinama. Ti dojmovi su ostali uvijek neizbrisivi u meni. Ovu Sfingu više sam puta napravio (naslikao), ali ne postigavši ono što sam morao (donijeti?) i slika bi bila uništena. Ipak je još danas u meni živa želja da uradim ovu Sfingu, koja će da kaže ono najjače što je vezano s mojom dušom...

Armatura zvonika bila je dala neku masivnost i stajala tako dobro u onoj vertikalnoj crti prama staroj i onda nepokvarenoj liniji staroga Splita. U to vrijeme nastale su moje prve slike Splita: "Svitanje", "Pri svanuću", "Grad se budi", "Iz starog Splita" i dr. Dugo godina zvonik je bio ovijen ovom armaturom, tako da su Splićani već bili obiknuti i možda (su) mnogi želili da tako ostane. Bilo je interesantno popeti se na armaturu zvonika, jer po širokim stubama mogao si ići do gornjeg dijela zvonika. Jednom sam se popeo sa našim kiparom Rendićem, koji se kao iskusan majstor u kamenu divio vrijednoj i solidnoj preciznosti rada Splićanina Andrije Perišića.

Poslije dugo godina restauriranu crkvu moglo se otvoriti i (s) negodovanjem mogao sam vidjeti one bijele kapitele i sve one bijele zakrpljene fleke kamena. Sve ovo davalo je neprijatan utisak, tako da je crkva najednom izgubila onaj stari čar interijera i harmonije. Uvijek sam stavljao za primjer kako bi se u Italiji to patiniralo i asimiliralo onome starome. Ali kako da u meni taj hram ne bi pobudio velike dojmove kada tu u jednoj jedinstvenoj harmoniji govore sve epohe svojim stilovima iskrenim govorom svojeg doba.

Uvijek mogu da gledam ona dva gotska oltara kako su majstorski postavljeni a da ne povrijede veliku ozbiljnost velikih masivnih kolona koje se maestozno dižu okolo cijelog hrama. Tek ne stoji dobro veliki barokni oltar, vas u zlatu, sa onim baroknim svijećnjacima, pak u zadnje doba (i) barokni oltar Sv. Duje, koji se još nije asimilirao i samo čeka da i on dobije svoju patinu. A onda renesansni pulpit sa svojim prozirnim kapitelima i stupovima raznog mramora te dva gotska propela koji su se najbolje snašli i dali i oni svoj dio, doprinijevši interijeru samog hrama.

Napokon sama Guvinova vrata sa svojim primitivnim kompozicijama života Isusa ne bi mogla da dostojnije stvaraju ulaz i da te dovedu u onu harmoniju rijetke ljepote. Ta su vrata jednom bila poslata u Beč na restauraciju (kao da se tobože nije moglo i kod nas taj popravak napraviti). Dobro mi je jednom jedan naš domaći zanatlija kazao: Čudnovato da su ista vrata bila u Splitu urađena od domaćeg majstora - a sada (su) se morala u Beču restaurirati!

Na osobiti način mene je Kor uvijek privlačio, onako vezan uz samu crkvu, da je (s njom) pravio jednu cjelinu. Sa onim starim slikama (ikone prave umjetničke vrijednosti) u ozbiljnim tonovima, koje su kor tako lijepo zatvarale. A kako da te taj ambijenat ne sjeti na nadbiskupa De Dominisa.

Ali kako najednom svu tu ljepotu može da pokvare sva živa bića koja se tu (kreću). To su vam u prvom redu oni mnogobrojni turisti sa onim neukusnim odijel(ima): kratke gačice, gole noge i (s) onim Boedekerom. Skoro uvijek su praćeni od onih tako zvanih patentiranih cicerona. A možda da tu ne spomenemo

i naše stare tako zvane šantoče, koje se uvijek tu nalaze u iste satove, kao da su neki abonenti.

DAN SV. DUJE

Već se iz starog doba čuvala ozbiljnost ovog starog hrama. Možeš se sjetiti da je to svečani dan patrona Splita jedino kada vidiš pred oltarom Sv. Duje njegovu srebrnu bistu, koja svojom ozbiljnošću izgleda da je i ona tu prešla. Nema tu narešivanja, ni zelenila, ni barjaka pred samom crkvom, pa ni samih tradicionalnih splitskih kolača, koji se na taj dan prodaju kod bivšeg Trga zeleni. Pomislite kako bi to izgledalo da se napravi nešto kao kod naših župskih crkava Sv. Križa, Sv. Petra ili Sv. Roka. Spominjući Sv. Roka dođe mi na pamet što se dogodilo kan(oniku) Lugeru koji je bio župnikom u Srinjinama. Na prosesunu na dan Sv. Roka nosio je kip Sv. Roka u naručaj(u) (jer je kip bio malešan). Kada se vratio poslije prosesuna vidio je u crkvi kako mu je svečano odijelo zamazano nekom crnom bojom. Naime... dan prije svečanosti bio je pituran u crno mantel Sv. Roka ili da bolje rečem namazan patinom.

Tako sve ostaje tako jednostavno, a da se ne povrijedi ozbiljnost stare katedrale. Ne znam je li netko pomislio da (može vidjeti) obučeni mantelin Sv. Ante, sa onim liljanom u ruci usred crkve Sv. Duje.

Ali sve moje neraspoloženje pri radu, okružen turistima i šantočam, znao je Don Žiško da popravi. Popeo bi se do kora da posveti (kako bi on kazao) meni nekoliko komada svirajući na orgulj(ama). To je bilo za mene osobito uživanje, našto bih kazao Don Žišku da je jedini bavarski kralj Luitpold mogao da si priušti taj luksus da u kazališ(tu) sam sluša Vagnerove opere.

Ali neke su crkve imale svoja zvona, a neke crkve su i na glasu radi svojih zvona. Nažalost Sv. Duje ne imade svoja (h)armonična zvona. Jedino se ističe veliko zvono, takozvani bumbal, koje je bilo dignuto za vrime svjetskog rata i već se nalazilo kod štacije da bude dalje odpravljeno za salivanje, ali (ga je) Don Frane svojim uplivom i energijom spasio i dao ga je prenijeti kod sakristije stolne crkve. Tako razbiven zapušten ostao je u smeću više godina, ali nitko od tu prvih pozvanih (nije nastojao) da se makne. Kod raznih prigoda optirao sam da se to zvono digne i salije, ali sve je bilo uzaludno. Onda nije ostalo drugo, već da se poduzme sabiranje dobrovoljnih doprinosa kod građanstva. Na moju inicijativu već se bilo počelo sakupljanjem, kada (je) dr. Račić tražio da se razbiju oni tako zvani formulari sakupljanja i uzeo stvar u svoje ruke. Splićani su se rado odazvali i u malo dana već je bila od dra Račića sakupljena znatna svota i moglo se prenijeti zvono u ondašnju lijevaonicu zvona Cukrova. Svojevoljno pok. slikar Rade Tomaseo napravio je nacрте i zvono bi posvećeno kralju Aleksandru.

Kada je zvono odnešeno do zvonika da ga se podigne, nastale su nove poteškoće, jer oni tako zvani pozvani redom (su) ostavljali da zvono tu leži, a da izbjegnu troškovima. Napokon sve je bilo sretno svladano i bumbal je bio podignut i mogao je svojim zvučnim glasom progovoriti Splitu.

Spominjem uvijek kako bi me zvona (kad sam bio) daleko od Splita nekim osobitim uzbudjenjem prenijela u moj grad. To je bilo uvijek za vrijeme mog boravka u Chioggi, kada bi zazvonila zvona nedjeljom u 10 sati u bližnoj crkvi, tako zvanoj Filippini. To je bio isti sat kada bi u Splitu u crkvi Sv. Frane na obali zvona naviještala nedjeljnu misu. Nevjerojatno, zvuk je bio tako isti kao ono u Sv. Frane - a ja sam eto za malo trenutaka bio u Splitu. Spominjem uvijek kako bi jedan dobar splitski glazbenik prije nedjeljnog blagoslova stao nepomičan poslije objeda pri stolu i s velikim uživanjem i nekom pobožnošću slušao (h)armoniju ili koncerat, kako bi on kazao, zvona Sv. Križa.

Svaki od nas starijih spominje zvonjavu u Splitu za vrijeme velikih oluja. To bi imalo moć da tjera vile, kako bi naši težaci kazivali, i da tjera oblake, da se tako oslobode krupe.

Osobito je ono staro zvono Sustipana, kada bi naviještalo dolazak mrtvaca, imalo nešto tragičnoga. Tek što se približavao sprovod, Karlo Cemfo (koji je imao jedini privativu za to) počeo bi zvoniti. Svi oni koji su pratili mrtvaca mogli su u zvuku toga zvona čuti kako ono naviješta dolazak mrtvaca u kraju mira i pokoja. Kako je Karlo Cemfo bio nekako ponosan sa svojim zvonjenjem, jednom sam čuo kako, pozdravljajući oca našeg pjesnika Bože Lovrića, kaže: "Ajde, Meštre Toma, zvonija sam Vašem pokojnomu ocu, pa ako Bog da zdravje, zvoniću i Vam." A Meštre Toma: "Očeš meni zvonit, tvoga ti..."

Na vrhu Marjana već bi se hvatao mrak, kada bi najednom malo zvono sa poljudske crkve naviještalo Zdravu Mariju. U tome nije bilo ništa turobno, već nešto slatkog i prijatnog. Tu je bila moja inspiracija za moju veliku sliku "L'ora che volge il desio". Ta je slika velikog formata, pod ondašnjim uplivom Segantinija, bila dugo vremena rađena te izložena u Splitu, Zagrebu, Sofiji i Beču. Kada se slika vratila u moj atelier, znatno sam je preradio...

MALO ISTORIJE O PROPELU

Propelo kod malih vrata (katedrale) bilo je (dobro) pristupačno svakome, da vidi lijepo i jako djelo, a vjernicima da se pomole. Najednom nestaje propela te bi podignuto povrh oltara Sv. Duje. S jedne strane bilo je na smetnji same arhitekture, a s druge strane, nije više moglo da se vidi. Dugo vrijeme sam se trudio kod takozvanih crkvenih otaca da ga se odatle digne i postavi na prijašnje mjesto,

ali uzalud. Jednog dana kada se morao postaviti križ Jubilarne godine, ne imajuć drugog mjesta, odlučeno je da se stavi na mjesto propela. Tako eto propela nanovo kod malih vrata da zauzme ono mjesto koje je godinama i godinama doprinašalo staroj katedrali onaj tajanstveni čar. Ali iskreno da kažem moj interes i želja bili su da dođe na mjesto da mogu prenijeti na platno ono što je već godinama bilo upijeno u mojoj duši... da se počme sa radom. Kada je ono došlo na prvašnje mjesto iskazao sam kanoniku Fulgosiju moje veliko zadovoljstvo. On se začudio, misleći da je to propelo uvijek stajalo na istom mjestu. Zaista, rekao bih da je to nešto čudno. Ali mora se znati da neki pop kada ide na službu Božju, ne prođe nikad kroz crkvena vrata, već ide direktno na posebna vrata koja ga vode u sakristiju. To je mjesto gdje će se obući i poslije službe Božje malo porazgovoriti. To je isto kao u teatru gdje glumci i pjevači nikad ne uđu kroz velika glavna vrata, već imaju posebna mala vrata otraga, koja vode u posebne kamarine, gdje će se također obući i šminkati. Čudnovato da dok sam radio, jedinog popa kojega bih vidio ući i izaći kroz crkvu, to je bio pop Fabjanac. Kada sam pitao razlog tome, čuo sam da je to iz samog protesta, jer je bio veliki protivnik gradnje nove sakristije.

Ali sam Sv. Duje imao je u prošlom vremenu svoje istaknute da ih nazovem funkcionere, koji su u svemu, da rečem dekorativno, ispunjavali svoju misiju. U prvom redu su bili kalunici u svojim slikovitim odijelima: šešir trikorno, duge vešte, crvene bječve i kratke gaće, i ono crveno oko vrata što ne bi nikad sa sebe digli, a većina sa škarpinam sa srebrenim fjubama. Većina bi tabakavala i sa srebrenom škatulom ponudili (bi) prežu. U svemu dakle dostojni reprezentanti takvog historijskog hrama. A tko (se) od starijih ne spominje biskupa Marka Kalogjera kojega se lijepi veliki Bukovčev portret može još danas vidjeti u velikoj dvorani Sjemeništa. On je uvijek pompozno hodio sa štapom, a veliki zlatni križ uvijek mu (je) visio o vratu. Kamarjer Pave uvijek ga je pratio dva koraka dalje; a naravno Pave uvijek u salonu sa cilindrom, kako se dostoji službeniku jednog biskupa takve katedrale.

Među ovim kalunicima osobito se isticao i bio popularan kalunik Don Tomažo Jere. Živio je onako kako bi se kazalo na pravu (?). Bio je i on onako obučen, sa kratkim gaćama i crvenim bičvama, a govorio je po splitsku. U Velom varošu imao je svoju kuću, pa bi ga mogao viditi kako bi svako jutro (išao do) kora Sv. Duje, seja na balaturu i zapalio lulu sa dugim čibukom. Samo je uvijek imao česti interkalar: posli svake rečenice: "cosa mai". Radi svog jakog i lijepog glasa postao je popularan.

Pivanje Muke u Nedilju od Palma ili prije Svićnice kako mi kažemo, bio je njegov, kako bi se reklo u teatarskom tehničkom izrazu, caval di battaglia. Godinama i godinama njega bi čekale te parte i niko se ne bi mogao usuditi niti da po-

misli da bi mu to uzeo. Kada bi se vratio u sakristiju, svi bi mu čestitali uz velike hvale. A on bi vas izvan sebe od velike radosti kazao: a ko bi dâ oni liket (?) ka ja? Ali njegovo pivanje a solo na Veliki petak na Pjaci bilo je u istinu impozantno: "Ispovidajte se Gospodinu...", a ista pjaca odgovarala: "Jer je veliko milosrđe njegovo."

Biskupski kancerjer Pave kao da je bio svjestan svoje misije. Toliko biskupa je on pokopao i ostao na svome mjestu, uvijek sa svojim dugim salonom, u crno obučen, sa cilindrom i cvikerom. Ne bi čovjek mogao čuti od njega nikakva glasa, kao da je u istinu jedan manikin. Tako da (su) sve tajne, kako bi se reklo, iza kulisa bile...

I kor je, osobito za velikih božićnih i uskrasnih funkcija, bio uvijek na visini. Mnogo poznatih maestra je njime upravljalo i moglo se sa uživanjem slušati naj-ozbiljnije duhovno pjevanje.

U svoje se vrijeme osobito isticao bariton jakog i sonornog glasa Foretić, više poznat pod imenom Pjero Njoko. Koliko je u crkvi briljirao svojim glasom, toliko bi zatajio u teatru kada bi koju manju ulogu pjevao. Svakome je bilo poznato kada je jednom talijanska opera u Splitu gostovala, a Foretić imao jednu malu partu likara u zadnjem činu, kada je imao da kaže: "La ferita che ha nel petto mi spaventa" - rekao bi: "La ferita che ho nel petto mi spaventa."

I nonculi, kako su ih zvali, bili su osobiti tipovi, nekako godinama prilagođeni tom ambijentu. Nonculo zvonar po imenu Amen isticao se osobito radi svoje zvonjave na zvoniku Sv. Duje. Don Marin Kuzmić kazao bi mi da nije bilo drugoga koji bi mogao zaslaviti kao on; da je to bila prava delicija slušati. Ali da nije bio za ništa drugo. Nikako da nauči otpivat Misu posli toliko godin da je služio u crkvi. Jedino što je znao bilo je reći Amen i tako su ga prozvali Amen.

A i sada imademo još živa starog noncula šjor Ivu koji je vas srestao sa crkvom, a igra i ulogu ciceruna iako nije patentirani cicerun. Natrag godina proslavio je svoj jubilej, 50 godišnjicu od kada je prvog dana preuzeo svoju službu. Jubilej je bio proslavljen u sakristiji sa velikim tramentom, uz prisutnost cijelog kapitola, popova, pa i samog biskupa. Mogao je da kaže koliko je u to vrime vidio biskupa, kalunika i popova, ali uvijek u svom kazivanju diskretan. Samo tako zvane šantoče ne može da vidi. Uvijek je mirno prošao svoje godine službe, samo je jednom prošao ružan čas, koji ga je u nekoliko prestrašio. Na zvoniku je jednog dana zalepršala crvena bandira. Odma je šjor Ive bio uapšen i pozvan na odgovornost. U svojem... rekao je da je došao k njemu jedan mladi par lijepo gospodski odjeven, u želji da se popne na zvonik da vidi lipu panoramu Splita. Poslije malo vrimena vratili su se k njemu i dali mu 15 lira. Srećom kao dugogodišnji neporočni nonculo Sv. Duje bio je pušten na slobodu. I tako još danas prolazi zadnje dane, obavljajući manje poslove, sada u sakristiji, sada u koru, sada u

crkvi, sa lemozinom ili da zapali koju svijeću, a da je kašnje utrne. Kada (govori kao) tumač, nabrajajući razne vjekove, spominje solinske mučenike i sve pojedinosti Guvinovih vrata, dok naravno svršava sa Dioklecijanom, sa kojim će u ustima možda i umrijeti.

I tako je eto poslije dugih i dubokih dojmova uz koje sam kroz cio život bio vezan rasla u meni želja da dadem izraza tim dojmovima u mojim slikama. Neke slike bile su već natrag godina napravljene, neke u zadnje doba i uništene, dok eto nije došlo ono vrijeme mog tako nazvanog “pomlađivanja”.

Kada sam počeo ovaj ciklus interijera Katedrale, radio sam bez daha i tako su se slike redale redom i to je bilo pravo uživanje u tom stvaranju, u onom miru i misteriju.

Tako isto je bilo sa ciklusom “Trogira” i slikama interijera trogirskih crkava (još neizloženih) gdje sam još u najmlađim danima dobio one duboke dojmove, koji su ostali sve do danas neizbrisivi, a kojima sam kasnije mogao dati pravi i iskreni izražaj.

Mogu kazati da su ondje dojmovi bili praćeni i nekom pobožnošću za koju je moj stric imao moć da je prenese na mene, dok je u splitskoj Katedrali sam umjetnički ambijent imao duboku moć da na mene djeluje i da... sam mogao na moje slike prenijeti.

A don Žiško na koru uz orgulje popunjavao je to moje uživanje.

TROGIR

Polazak iz Solina za Trogir sa tetkom u kočiji za mene je bilo najveće veselje. Približavajući se Kaštelima, već bih iz daljine ugledao zvonike, koji bi pojedinom mjestu davali svoju karakteristiku.

Kada bismo došli do “Kraljeve vode” i tu stali da se napoji konja, već smo se morali sjetiti da smo daleko od Splita.

Kad smo došli do “Mlinica”, eto nas na vratima Trogira za kojim sam toliko žudio. Prolazeći kroz one obrađene vinograde, vrtove i perivoje, najednom bi se pokazao u svoj veličini i ljepoti zvonik Sv. Ivana. Prolazeći most kroz Travaricu već smo bili kod gradskih vratiju, nad kojima se dizao kip Sv. Ivana (sa ona dva fenjera).

Kroz one tijesne ulice eto nas najednom u srcu Trogira. Bili smo na plokati. Crkva Sv. Ivana, veličanstveni zvonik, cijeli ambijent, progovorili su duboko u mojoj duši, iako sam bio u najmlađim godinama. I to je ostalo još jače usađeno za vrijeme cijelog mog života.

Još malo koračaja, pak smo već bili kući, a to u tijesnoj ulici, gdje je bogati venecijanski portal vodio u kuću. Danas nema te ulice, već je otvorena plokata

sa jednom neukusnom kućom i nekim mršavim palmama koje nemaju tu mjesta. Meni je još danas u miloj uspomeni kako je sve u kući bilo mirno, u onoj jednostavnosti i, da bolje rečem, pobožnosti. Iz same sobe gdje sam spavao (mogao sam da) vidim (u svoj ljepoti i veličini) zvonik Sv. Ivana. Više se puta u meni pojavila želja da uzmem olovku i da (ga) narišem, iako nisam imao pojma koja je poteškoća risati iz prirode. Sa drugog jednog prozora kuće već je bio blizu zvonik Sv. Nikole, koji je, sa onim svojim drvenim rešetkama, pravio u meni čudnovat ugodni dojam, a još više kada sam znao da neke ženske mora da tu zvone, budući da je to samostan koludrica.

U 8 sati ujutro već bi ta zvona naviještala misu na koju bih otišao sa mojim stricem. Misu bi obavljao kanonik Barbieri, a odpivao bi Vice Ciciliani, koji bi svršio uvijek misu sa: "Šveta Marija..."

Još iz trećeg jednog manjeg prozora vidio bih zvonik Sv. Petra, koji bi svojom jednostavnom i harmoničnom linijom djelovao na mene, a osobito me veselilo čuti ona zvona koja bi, unaprijed, naviještala koju svečanost. Tako još danas imam u uspomeni zvona Gospe od Anđela koja bi iz one daljine tako ugodnim zvukom naviještala svečanost dana Gospe od Anđela.

Već bi u 10 sati zvona Sv. Ivana naviještala veliku misu na koju bi moj stric, kao penzioner, redovito polazio.

Jedamput sam ušao u crkvu u vrijeme službe Božje i tako nesmotren prošao pored velikog oltara a da se ne poklonim. Bila je oštra lekcija radi toga kada sam došao kući.

Kako sam rekao, u kući je vladao neki mir, pravi ambijenat jednog penzionera. A sve to kao da odgovara pravom onom starom i mirnom gradu.

Već u prve satove jutra stric bi obavio "spizu" u jednom velikom modrom šudaru. Tada bi moja tetka, dobra domaćica, u jednoj maloj tamnoj kuhinji, gdje bi uvijek bile jedna ili dvije kokoše, počela da spravlja objed.

Kao da vidim sada strica kako bi sjeo pri stolu kod jednog prozora, gdje bi već nataknuo jedne stare očale starog tipa, a na glavu stari zgužvani austrijski beret, koji je davno u aktivnoj službi upotrebljavao. Njegovo omiljeno čitanje bili su uvijek listovi Gospe od Pompeja, uživajući u opisu svih onih čudesa, ili da bolje rečem mirakula, koje bi on kašnje naglas pričao mojoj tetki, koja bi slušala još većom nasladom. Taj domaći mir upotpunjavao je u jednom kutu jedan stari sat (poput onog u sakristiji Sv. Ivana) svojim monotonim zvukom, kao i golubovi svojim gukanjem. Jedina knjiga, da rečem "književna", bila je Nasradin - naravno na talijanskom jeziku, Bertoldo i Bertolino i ... Ta je knjiga osobito bila omiljela mojoj tetki, koja bi s uživanjem uvijek pričala o pojedinim dogovdštinama Nasradina.

Ali bi došao i ozbiljan dio čitanja. U ladici stola nalazio se velik skup rukopisa o medicini, koje bi on prolistavao i mnoge ricete (primjenjivao) svojim pacijentima, koji bi bili većinom težaci i njihove žene iz Čiova, Okruga, Segeta i dr. Ne znam ništa je li to liječenje bilo uspješno, iako bih vidio spravljanje raznih dekota, gdje se spominjem da bi više puta kapula igrala glavnu ulogu ...

Poslije podne imao sam društvo da se igram, dok ne bi došao sat večernje šetnje sa stricem. Izlazeći kroz gradska vrata ušli bismo u crkvu Sv. Duha. Lijepa crkva u mojoj uspomeni, koja je nesrećom požara propala. Kao da sada vidim one tople prave tipične boje trogirskog kamena u kontinuitetu zidina koludrica. I tako je sada nastala ona neukusna zgrada pučke škole, tobože u nekom venecijanskom stilu. Onda je pohod bio u crkvu Sv. Dominika, u crkvu punu mistike, u onoj tami gdje bi tek u daljini titrao jedan žižak. Poslije malo koračaja već smo u maloj crkvi Gospe od Karmina, da tako nekako pobožno dovršimo dan. I ova mala crkva imade svoje bratime, još danas u onim bijelim tunikama, koji ističu kako njihova bratovština kad umre pojedini bratim imade "suve grobe".

Kada bi došli kući, prije večere bi rekli ružarij i tako se već spravljali da idemo na počinak.

Uspomene starog, malog, mirnog provincijskog grada uvijek su u meni usadene u najljepšoj uspomeni.

Kako da se ne spomenem razbijenog kipa Mate Čižmara iza crkve Sv. Duha? Kako je to onda moglo biti strašilo djeci?

U ovoj intimnosti staroga grada kada si na ulici više puta ti izgleda da je to kao jedna sama familija (u kojoj) svaki i najmanji događaj može pobuditi najveći interes. Kako je jednom dr. Delalle sa uživanjem slušao kada sam mu pričao kako mi jednom brijač na pijaci, pok. Niko Cicilijani, najozbiljnije kaže: Evo popodne ima omiliju kan(onik) Barbijeri u crkvi Sv. Ivana.

Dan prolazi mirno. Jedini pulicjot koji malo i ništa ima da uređuje. Sve se vrti okolo Općine, dok za malo isčezne, i onda se opet vrati.

Pravu sliku mirnog grada imao sam prigodu jednom da opazim. Pokraj Općine Cocina stara kočija čekala je likara koji je imao da ide bolesniku u obližnje selo. Jedna skupina starih ljudi sjedi i dugo nagađa gdje bi likar imao da ide, kojemu bolesniku. Dugo je trajalo čekanje, dok su se djeca počela igrati oko kočije i počela se penjati (na nju), tako da su i stari morali, sa svojih sjedala, posredovati. Ali eto ti već i Demichela sa sabljom kako dolikuje njegovoj službi da stavi red. Poslije dugo vremena evo ti napokon dra Paladina; dolazi vas zamotan u plet (kako se onda običavalo nositi) i uđe u kočiju, misleći kako mu je neugodno ostaviti Trogir. Njemu bi osobito teško moralo biti kada bi morao doći do Splita. Kada bi se uvečer vratio, uvijek bi rekao: "Teško da će me drugi put Split viditi."

Poznavajući crkve morao sam znati i za njihove remete, ili da bolje rečem noncule. Stari nonculo Sv. Ivana Ciciliani isticao se osobito tumačenjem znamenitosti crkve turistima: "Šve lipe radnje u mramoru (kipovi Sv. Ivana) kao od cukra, da bi Ingleži platili šve u zlatu koliko pizaju štatue." Osobito sam brata ovoga noncula Vicu Ciciliana, koji je otpivao misu Sv. Nikole i bio uvijek pri ruci Ivanu kada bi se ticalo kojeg sprovoda, dobro poznavao, a i njegovu majku, staru šjoru Maru, koja je stanovala na Čiovu i bila velika prijateljica moje tetke. Osobito mi je bilo ugodno čuti u tom ambijentu stare trogirске kuće kako je govorila šiora Mare u onom pravom trogirskom dijalektu. U kuću moje tetke dolazila je često i šiora ..., koja bi tako brzo govorila u pravom dijelaktu, a imala svu patinu jedne žene samostana i prodavala škapulare.

Osobito sam u kasnijim godinama imao prilike da vidim nešto osobito, karakteristično za provincijski grad. Za vrime Austrije morao je doći iz Beča ministar. Kasno se to saznalo i na trgu se počeli kupiti glazbari da dočekaju ministra. Među njima je bio i njihov meštar Bozzato, te je odmah nastala prepirka, jer se nije znalo ide li na bonet bili ponpun ili moraju (biti) bez bilog ponpuna. Ne znaju grad (čin) ministra i ne znaju bi li se mogli prevariti. Napokon (je) bili ponpun nadvladao i stavili (su) bili ponpun.

Od ovih naših noncula imademo i danas jednog tipičnog - Pulegu. I ovoga smo sa uživanjem slušali na jednoj večeri kako u starom trogirskom naglasku piva Muku Gospodinovu. Jednom mi je pripovijedao kako je uvijek bio u strahu da bi zakasnio zazvoniti u 3 sata vespere. Jer bi kan(onik) Barbieri, koji bi stanovao u obližnjoj kući sa satom u ruci uvijek stao da kontrolira da ne bi Pulega ni čas zakasnio da zazvoni. Drugačije bi bilo psovanja, a možda bi Pulega i batine dobio.

Kako sam ja na praznike ljeti dolazio u Trogir ostalo mi je (sve to) u živoj uspomeni. One žive radnje na škverovima sa onim kroz cio dan neprekidnim klepetanjem, te onaj miris katrana, onaj miris trave kada se vatra pod brodom zapali. Pa ona kupanja djece na svim stranama obale. Ribari u luci sa trstikom i tunjom gdje love špare i glamoče. Već u jutro ribarnica puna ribe. "Dobre srdele i skuše" banzanje po Trogiru. Sve već miriše od pečene i frigane ribe. U jedan sat posli podne već cijeli Trogir spava - probavlja ribu. Svi su dućani već zatvoreni samo se iz kojega čuje kako neko klarinetom uči skalu. Vidi se da je tekar početnik, pak će biti poteškoće dok svlada skalu. Tekar dalje iz drugog dućana dolazi zvuk jedne trombe, a iz jednog zatvorenog prozora još se čuje gotovog glazbara koji se producira sa jednom operom. To su sigurno budući glazbari, jer su već po tradiciji Trogirani poznati kao najbolji glazbari.

A u Trogiru osobito vole glazbu. Kako je jednom jedan brijač dobio gramofon htio je da usreći Trogirane svojim pločama. Stanovao je na Čiovu i usto imao te-

racu na koju bi položio svoj gramofon i onda cio dan udri pločama. Kako je to bila neka primicija, mnogi su uživali. A naš brijač još više da ugodi svojim sugrađanima. Osobito je (bilo) uživanje čuti arije glasovitih pjevača. Ali kako se to opetovalo kroz cio dan, počeli su biti siti svega toga i tražili (su) sve moguće da se toga uživanja oslobode. Ali naš brijač nikako da popusti.

Dan Sv. Ivana - Ivanja livanja. Rekao bih da na taj dan mora bar malo da padne kiša. Kao u (splitskoj) Katedrali na dan Sv. Duje, nikakvog izvanjskog uresa ili kako se kaže narešivanja. Sve ostaje tako dostojanstveno u onoj ozbiljnoj jednostavnosti. Usred crkve stoji srebrena bista Sv. Ivana sa velikim srebrenim kandilirima. Kao po tradiciji još danas ostaje običaj da majstori darivaju velike svijeće na oltar u kapeli Sv. Ivana.

U crkvi Sv. Dominika znade se lijepo proslaviti dan Gospe od Ružarija. Dok sam radio interijer crkve imao sam prigodu da vidim što se sve spravlja za svečanosti. U jutro došao u crkvu lijepi broj gospođa i gospodica da nakite u svečano odijelo Gospu koja će sutradan morati biti nošena u procesiji. Gospa, postavljena na stube jednoga oltara, bude svučena, tako da je ostala u samoj košulji i bilim gaćama, što je meni izgledalo dosta tragično vidjeti. Vidio sam kasnije da je taj isti dojam imala jedna gospođa, koja mi je pričala da se Gospa obuče u bijelo svileno svečano odijelo sa svim zlatnim bogatim nakitima. Dok sam sutradan radio, imao sam prigode da vidim istu operaciju. Gospa je bila ponovno u starom odijelu i postavljena u staru..., koju sam tako i ja u dvije slike donio.

I onaj stari fratar domenikanac mora da ima u sebi nešto originalna. Dok sam radio u crkvi, znao sam da je već podne prošlo, a sa zvonika ne čuje se zvono da bi zazvonilo. Kada sam upitao mladog remetu koji je tome uzrok, kaže mi da mu je zabranio da zvoni podne, jer da nije više potrebno kada tobože i druge crkve zvone.

U TROGIRU SA KRANJČEVIĆEM

Tekar što smo sišli sa parobroda, don Frane (Bulić) je odmah, po njegovom običaju, stao pričati o prošlosti Trogira, zaustavivši (se) kod pojedinih zgrada i nabrajajući date pojedinih doba. Tekar (smo) ušli u crkvu, odmah se zaustavio kod nadgrobnihi ploča i o Berislaviću na dugo govorio. Vidivši da Kranjčević (sa gospodom Elom) nekako zlovoljno sluša, najednom (sam) ga ja povukao u stranu (sa) željom da vidi crkvu onako, da rećemo, slikarski i, ako hoćemo, poetički. Stanemo u jednom kutu da vidimo crkvu u svoj onoj ljepoti njezine arhitekture i misterija njezinih toplih boja. Poslije malo opažamo kako u jednom kutu u daljini gori tanki žižak. Sada je crkva progovorila pjesničkoj duši oduševljena Kranjčevića. Tako prolazimo preko svih data i događaja prošlosti pa puštamo da

don Frane i dalje priča. Kada smo izašli iz crkve, idemo prema loži i tu hoću da upozorim Kranjčevića na ljepotu vanjskog zida crkve i monumentalni zvonik koji će evo domalo primiti zadnje zlatne trake sunca. Opet nedostiživa slika.

Kranjčević je još jednom vidio u svom misteriju ljepote Trogira (koji mu je) ostao u najvećoj i (naj)dubljoj uspomeni.

TROGIR S KIŠOM

Odlazak u rano jutro sa parobrodom (onim istim kojim sam obavljao putovanje Chioggia-Venecija). Kroz prozor gledati obalu Trogira. One tople patinirane zgrade prenile bi te često u Veneciju. Jedinstvene slike jednog ranog jutra sa kišom kada je remeta prolazeći plokatom hodio prama crkvi sa velikim ključem da otvori crkvu i zazvoni Zdravu Mariju.

A sada (idem) po drugi put na dulji boravak u Trogir da nastavim radom, i to ciklusom interijera trogirskih crkava.

U prvom (sam) redu počeo interijer one jedinstvene sakristije i tu odmah napravio dvije slike.

Osobito uživanje je bilo raditi u ovom ambijentu, a osobito u vrijeme kada bi se crkva zatvorila i ja bi(h) ostao sam. U onoj interijernoj tami i samoći mogao sam se prenijeti u onu jedinstvenu katedralu Unamuna (!). Tu sam napravio pet slika.

Prenijevši se u crkvu Sv. Petra mogao sam u potpunom miru raditi, jer bih se zatvorio u crkvu i tu sam napravio pet slika. Malo je koja crkva u onoj jednostavnosti arhitekture i siromaštvu tako jako djelovala na mene.

Poslije sam radio u crkvi Sv. Dominika gdje sam dvije slike napravio.

Također sam dobio ključeve crkve Sv. Mihovila, tako da sam se mogao sam naći onako zatvoren, kao u svojem atelieru. I tu sam napravio dvije slike.

Ciklus mojih interijera zatvorio sam u crkvi Sv. Nikole sa jednom slikom.

Evo tako zaključka: Kada je poslije dugih godina u meni sazrelo, mogao sam tek onda da oživotvorim svoje neizbrisive dojmove mladih dana. Mogao sam jedino na taj način da se još jednom uvjerim da umjetnost zahtijeva da se u svemu mora iskreno i ozbiljno na taj način raditi.

RJEČNIK LOKALNIH IZRAZA

abonent - pretplatnik

armadura - skela uz gradnju

armonija - harmonija, sklad

balatura - stubište pred pučkom kućom

bandira - zastava

banzati - dozivanjem nuditi na prodaju ribu i drugo

baraka - drvena prizemnica

beret - kapa

bičve - čarape

bonet - kapa

caval di battaglia - najbolja izvedba nekog pjevača ili glumca

ciceron, cicerun - turistički tumač

cosa mai - je li tako?, kako to?, što li?

cukar - šećer

čibuk - produženje lule, kamiš

data - datumi

dekot - lijek od ljekovitih trava

delicija - užitak

fjuba - kopča

gaće - hlače, gaćice

Guvinova vrata - Buvinove vratnice katedrale

Ingleži - Englezi

interkalar - uzrečica

kalunik - kanonik

kamarijer - komornik

kamarin - sobica

kancerjer - pisar, kancelar

kandilir - svijjećnjak

kapitol - kaptol, kanonički zbor

likar - liječnik

limozina, lemozina - novčani prilog za crkvu, milodar

“L’ora che volge il desio” - “Čas koji pokreće želje”

Luitpold - Ludvig I.

manikin - lutka za odjeću u izlogu

mantel - plašt, ogrtač

mirakul - čudo

narešivanje - ukrašavanje crkve o blagdanima

nonculo - remeta, crkveni poslužitelj, crkvenjak

odpivat misu - služiti svećeniku kod mise

omilija - homilija, biskupska propovijed, objašnjavanje jednog odsjeka Svetog pisma

optirati - zalagati se

parta - glazbeni ulomak, uloga u operi ili glazbenom djelu

patina - laštilo za cipele; pečat; boja nastala od vremena

pizati - težiti, biti težak
plet - šal
plokata - popločani trg
ponpun - gusta vunena kita, poput loptice
preža - prstohvat (duhana)
primicija - novost, novotarija
privativa - ovlast
prosesun - procesija
pulicjot - redar
pulpit - propovjedaonica u crkvi

riceta - liječnički zapis, recept

salon - salon-rock, svečano crno odijelo
spiza - kupovina namirnica

šantoče - pobožne žene, koje su uvijek u crkvi
šešir trikorno - trorogi šešir
škapular - zapis protiv bolesti i dr. koji se nosi pod odjećom
škarpine - lagane cipele
škatula - kutija
škver - brodogradilište
štacija - željeznička postaja
štatura - statua, kip
šudar - rubac, marama

tabakavati - pušiti i šmrkati duhan
tenda - platneni zaslon za zaštitu od sunca
tratamenat - gozba

vešta - haljina

Duško Kečkemet

MEMORIES OF SPLIT AND TROGIR OF THE PAINTER EMANUEL VIDOVIĆ

Summary

The author publishes here the written recollections of the painter Emanuel Vidović about his childhood in Split and Trogir about the year 1880. In his writings, the painter describes patriarchal life in the small towns and events and personalities of the time. With particular attention he describes the churches and church festivities of Split and Trogir. Much later, about 1940, he will paint these very same churches of Trogir and Split. Then, led by recollections from the childhood, he will make his most beautiful paintings of the Split and Trogir church interiors as well as of the very towns of Split and Trogir as he had seen and experienced them as a child.

Translation: Radovan Kečkemet